

ПАНІВНІ ТЕОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В ПІДГОТОВЦІ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

THE DOMINANT THEORIES OF TRANSLATION AND THEIR IMPLEMENTATION IN TRANSLATORS TRAINING

Здійснено аналіз панівних у сучасному перекладознавстві теорій перекладу. З'ясовано, що підготовка перекладачів в Україні базується на лінгвістичному підході до перекладу. Це зумовлює певні недоліки в її сучасному стані, оскільки ринок перекладацьких послуг висуває нові вимоги до підготовки перекладачів. Запропоновано використання деяких елементів комунікативного та функціоналістського підходів у процесі підготовки майбутніх перекладачів.

Ключові слова: підготовка майбутніх перекладачів, лінгвістична теорія перекладу, комунікативна теорія перекладу, функціоналізм, взаємозв'язок теорії перекладу й методики викладання перекладу.

Осуществлен анализ господствующих в современном переводоведении теорий перевода. Выяснено, что подготовка переводчиков в Украине базируется на лингвистическом подходе к переводу. Это обуславливает определенные недостатки ее современного состояния, поскольку рынок переводческих услуг предъявляет новые требования к подготовке переводчиков.

Предложено использование некоторых элементов коммуникативного и функционалистского подходов в процессе подготовки будущих переводчиков.

Ключевые слова: подготовка будущих переводчиков, лингвистическая теория перевода, коммуникативная теория перевода, функционализм, взаимосвязь теории перевода и методики преподавания перевода.

The analysis of the prevailing in the modern translation theories of translation is carried out. It is revealed that the translators training in Ukraine is based on a linguistic approach to translation. This causes certain drawbacks in its current state, as the market of translation services puts forward new requirements for the translators training. The use of some elements of communicative and functionalist approaches in the process of future translators training is suggested.

Key words: future translators training, linguistic theory of translation, communicative theory of translation, functionalism, interconnection of the theory of translation and teaching methods of translation.

УДК 378.147:37.01:06.053.56

Бідасюк Н.В.,

канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Хмельницького національного
університету

Соболь Н.М.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Хмельницького національного
університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Переклад – одна із галузей людської діяльності, яка існує з найдавніших часів, однак ще донедавна його наукове обґрунтування не вважали потрібним і розглядали це заняття спочатку як ремесло, а пізніше – як мистецтво. За такого ставлення до цієї важливої професії вона опинилася в ситуації, коли наявність вищої освіти в перекладача вважалась не обов'язковою, а заклади, де можна було здобути вищу перекладацьку освіту, ще якихось 50–60 років тому можна було перерахувати на пальцях. Левову частку перекладацької роботи виконували письменники, поети, філософи, фахівці з технічною освітою, викладачі іноземних мов або й просто білінгви, які були здатні здійснювати переклад хоча б на мінімальному рівні.

Ситуація докорінно змінилася після II Світової війни, коли значна активізація міжнародних процесів породила потребу у великій кількості перекладачів, які здатні виконувати таку роботу на високому фаховому рівні й відповідати за результати своєї професійної діяльності.

Вийшовши з лона літературознавства, перекладознавство сформувалось як самостійна наукова галузь у межах лінгвістики. Воно складається з декількох напрямів, серед яких домінує положення займає теорія перекладу, аналіз перекладу й методика навчання перекладу [1, с. 124]. Ці напрямки нерозривно пов'язані між собою, і досягнення в одному з них невідворотно вимагають переосмислення й змін в інших.

У сучасному теоретичному перекладознавстві сформувалось декілька підходів, які здійснюють вплив не лише на розвиток теорії перекладу, а й на процес підготовки майбутніх перекладачів, який здійснюється у вищих навчальних закладах.

Одним із найбільш продуктивних виявився структурно-лінгвістичний підхід, який зародився в середині ХХ століття й засновується на працях таких представників структурної лінгвістики, як Р. Якобсон, Ю. Найда, П. Ньюмарк, В. Коллер та ін. Цей підхід набув значної популярності й у радянській школі перекладу. Його представники (Л. Бархударов, Я. Рецкер, А. Федоров та ін.) зробили вагомий внесок у розвиток цієї галузі та підготовку великої кількості перекладачів практиків. Структурно-лінгвістичний підхід і нині є основою, на якій здійснюється підготовка майбутніх перекладачів в Україні.

Провідною ідеєю структурно-лінгвістичного підходу до перекладу є те, що головну роль у ньому відіграють мови, а оскільки досягнути абсолютної ідентичності під час перекладу з однієї мови на іншу практично неможливо, то було запропоноване поняття еквівалентності, яке стало одним із ключових у межах вищезазначеної теорії. Однак, як виявилось на практиці, яким би корисним не здавався лінгвістичний підхід, він не здатний охопити всі суттєві аспекти перекладознавства й задовольнити сучасні вимоги до підготовки перекладачів. Д. Хаус, наприклад, відмічає, що переклад є як лінгвістичною, так і культурною

діяльністю, що передбачає спілкування між культурами. Наразі переклад розглядають насамперед як процес міжкультурних, а не крос-лінгвістичних замін [2, с. 71–72]. Н. Галєєва зазначає: «Реальними досягненнями лінгвістичної теорії перекладу нехтувати ні в якому разі не можна: вона дала інструментарій та інвентар перекладацьких відповідностей, трансформацій, спробувала встановити критерії якості перекладу. Однак лінгвістична теорія перекладу уявляється аспектом більш глобального предмета, до складу якого входить перекладацьке вивчення культур, їх концептуальної будови, аудиторії оригіналу й перекладу, часових аспектів перекладацької діяльності й т. д. У цьому відношенні переклад видається не системою маніпуляцій і замін фрагментів тексту фрагментами тексту чи цілого тексту цілим текстом (залежно від того, що обирається лінгвістичною теорією перекладу одиницею перекладу), а насамперед рефлексивною діяльністю перекладача як діяча з текстом. <...> Рефлексивна складова частина перекладацької діяльності практично ігнорується лінгвістичною теорією перекладу, і в цьому – її основний методологічний недолік» [3, с. 6].

Спроби подолати певну обмеженість структурно-лінгвістичного підходу здійснювали й самі його представники. Так, наприклад, Ю. Найда, переосмислюючи структурно-лінгвістичну теорію, вводить поняття динамічного еквівалента, який, на противагу формальному, зосереджує увагу не на тексті оригіналу, а на цільовій аудиторії, стверджуючи, що текст повинний звучати природно мовою перекладу [4, с. 159–166]. Це, а також багато інших досліджень представників лінгвістичної теорії перекладу, створило передумови для формулювання інших поглядів на переклад.

Разом із тим, як свідчать роботодавці, готовність випускників до якісного виконання професійних обов'язків усе ще залишається невисокою. За словами керівника однієї з перекладацьких агенцій, що займається перекладом технічних текстів, І. Шалита, агенції доводиться витрачати додаткові кошти на підготовку вже дипломованих перекладачів і довчати їх ще протягом трьох років, щоб отримати фахівця потрібного їм рівня [5].

Метою статті є виявлення найбільш вагомих сучасних підходів, які існують у перекладознавстві, і доцільності й міри їх реалізації в навчально-виховному процесі, націленому на якісну підготовку майбутніх перекладачів.

Виклад основного матеріалу. Значну підтримку в перекладацьких колах отримав комунікативний підхід до перекладу, суть якого полягає в тому, що переклад розглядають як акт двомовної комунікації, а об'єктом дослідження є суцільний процес перекладу, включаючи екстралінгвістичні й комунікативні чинники, які й зумовлюють рішення перекладача: структура смислу тексту включає

семантичний, прагматичний компоненти й комунікативну ситуацію. Комунікативна ситуація відіграє значну роль, оскільки впливає як на формування смислу, так і на його інтерпретацію [6, с. 61]. Л. Черноватий, виходячи з тези про те, що значення й смисл співвідносяться як форма й зміст, зазначає, що автори цієї моделі перекладу дійшли обґрунтованого висновку про можливість передачі одного й того самого смислу різними значеннями (навіть у межах однієї й тієї ж мови) і редукування семантичного значення тексту оригіналу без будь-якої шкоди для смислу [7, с. 85].

Головну відмінність комунікативної теорії перекладу від лінгвістичної вчені вбачають у тому, що «центральне для першої теорії поняття комунікативної еквівалентності не передбачає рівності двох текстів ні в якому сенсі, окрім комунікативного. При цьому, хоча в рамках комунікативних теорій широко використовуються поняття, тим чи іншим чином пов'язані з користувачем мовою (наприклад, комунікативна інтенція й комунікативний ефект), їх автори й далі розглядають переклад як процес, що відбувається між двома текстами [8].

У цілому позитивно оцінюючи досягнення представників комунікативного підходу до перекладу, Л. Черноватий не вважає доцільним цілковиту заміну лінгвістичного підходу на комунікативний, наводячи такі аргументи: «Практична реалізація поняття комунікативної еквівалентності в процесі навчання перекладу пов'язана з низкою чинників, які можуть спричинити певні ускладнення. По-перше, попри її привабливість і безперечну логічність, вона <...> розроблялася для письмового перекладу, більше того – для найскладнішого його різновиду, художнього перекладу. <...> Сьогодні важко оцінити ступінь її валідності навіть для письмового перекладу в інших сферах. <...> Спочатку здається, що всі компоненти процесу перекладу (автор, його концептуальна програма, комунікативна ситуація, особливості адресатів у цільовій культурі тощо) є наявними й у випадку з такими текстами, однак практична реалізація такої моделі в цій та інших сферах потребує спеціальних досліджень» [7, с. 95].

Щодо впровадження комунікативного підходу в методику викладання перекладу, то Л. Черноватий зазначає, що це «потребує суттєвої перебудови ставлення до процесу навчання як викладачів, так і студентів. <...> Неважко спрогнозувати реакцію значної частини викладачів, що звикли до ретельного, поелементного порівняння ТО й ТП із метою виявлення складових частин, утрачених чи змінених студентами під час перекладу на ТП, які, передаючи смисл ТО, семантично значно відрізнятимуться від нього. Власне, подібної реакції слід очікувати й від студентів, що також звикли, особливо в письмовому перекладі, до надмір-

ної опори на структуру ТО. Застереження авторів моделі, яка аналізується, стосовно того, що комунікативна еквівалентність не є результатом свавілля перекладача, оскільки будь-який ТП має відповідати концептуальній програмі автора ТО й повинний бути прийнятним у цільовій культурі, є логічним і переконливим. Однак, щоби він перетворився на внутрішнє переконання викладачів і студентів, останні мають інтеріоризувати його за рахунок певного обсягу роботи відповідного змісту з перекладу різнопланових текстів» [7, с. 95].

Глобалізація й інформатизація, які охопили майже всі сфери людської життєдіяльності, справили позитивний вплив і на розвиток ринку перекладацьких послуг, що дало поштовх зародженню інших підходів до організації, виконання й оцінки якості перекладів. На противагу структурно-лінгвістичній теорії перекладу в кінці ХХ століття виступає скопос-теорія, яка, також ідучи в руслі комунікативності, зміщує акцент із тексту оригіналу на текст перекладу. Вона бере свій початок у Німеччині й уперше була запропонована Г. Фермеєром і К. Райс [9]. «Згідно зі скопос-теорією, основний принцип, який визначає вибір методу та стратегії в будь-якому процесі перекладу – це мета (скопос) усієї перекладацької взаємодії, яка відбувається між двома сторонами, що співпрацюють поверх кордонів мов і культур. Це означає, що рішення, які приймають учасники такої взаємодії, керуються комунікативними намірами особи, яка ініціювала цей процес (клієнт, замовник)» [10, с. 35].

Ідеї скопос-теорії отримали схвалення й підтримку з боку інших дослідників, одним із яких є Крістіана Норд. Однак вона, розвинувши ідеї скопос-теорії, запропонувала іншу назву – функціоналістський підхід. Одним із основних понять згідно із цією теорією є адекватність, а саме відповідність перекладу меті, із якою він здійснюється. Ключовим засобом у досягненні адекватності вважають перекладацькі інструкції чи завдання на переклад (translation brief), які, за К. Норд, повинні містити інформацію про реципієнтів тексту перекладу, час і місце його функціонування, засоби, за допомогою яких буде представлений текст перекладу, а також мету його створення чи сприйняття. Ця інформація дозволить зробити деякі припущення щодо комунікативних функцій, які повинен виконувати текст щодо майбутніх реципієнтів. Комунікативна функція цільового тексту є найважливішим критерієм для рішення перекладача в процесі перекладу [11].

На нашу думку, комунікативний і функціоналістський підходи до перекладу вирішують частину проблем, пов'язану з передачею смислу й наданням перекладу відповідної форми, тобто виражають смисл саме в тій формі, яка відповідає комунікативній ситуації й забезпечує призначену функцію тексту перекладу.

Усі розглянуті вище підходи до перекладу мають певні недоліки, які в разі їх бездумної й прямолінійної імплементації в процесі підготовки майбутніх перекладачів призводять до сумних результатів. На нашу думку, із метою якісної підготовки перекладачів до їх майбутньої професійної діяльності слід розглядати ці підходи не як окремі сутності, які вступили в протиставлення, а радше як етапи розвитку перекладознавства, сходинки, що ведуть до більш чіткого розуміння сутності перекладацької діяльності. Ця думка висловлюється й в інших наукових дослідженнях: «Перекладний текст – це певний компроміс між еквівалентністю й адекватністю, між відтворенням особливостей оригіналу й прийнятним сприйняттям, прагматичною адаптацією тексту перекладу для реципієнтів. Так створюється комунікативно рівноцінний перекладний текст без вільного поводження зі змістом, формою й функцією (функціями) вихідного тексту з метою відтворення комунікативного ефекту оригіналу з урахуванням вимог мови й культури реципієнтів. При цьому будь-який відступ від еквівалентності на користь адекватності повинен бути продиктований об'єктивною необхідністю, а не свавіллям перекладача [12].

Висновки. Підсумовуючи результати нашого дослідження, ми дійшли деяких висновків.

Усі розглянуті в статті теорії перекладу є логічним результатом розвитку уявлення науковців і практиків про переклад, які, використовуючи досягнення окремих галузей, сформуvalи слушні, хоча й дещо автономні погляди на переклад.

Процес узгодження й практичної верифікації цих різнопланових теорій активно триває, проте остаточного вирішення цього питання в найближчому майбутньому не очікується.

У процесі підготовки майбутніх перекладачів вважаємо за доцільне поступово використовувати ідеї комунікативного та функціоналістського підходів, що викликано вимогами сучасного ринку праці.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у виявленні й класифікації типових недоліків у підготовці перекладачів в аспекті сучасних вимог перекладацького ринку праці, в аналізі нових теоретичних підходів до перекладу та розробленні на їх основі засобів для усунення цих недоліків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Фефилов А. Основы когнитологии. Ульяновск: УлГУ, 2004. 216 с.
2. House J. Translation. Oxford University Press, 2009. 136 p.
3. Галеева Н. Перевод в культуре: уточнение статуса и понятий. URL: http://www.philology.nsc.ru/journals/kis/pdf/CS_09/cs9galeeva.pdf.
4. Nida Eu. A. Toward a Science of Translating. Leiden: E.J. Brill, 1964. 331 p.
5. Шалыт И. Качество переводческой услуги и качество перевода технического текста. УТИС-

2014. URL: https://www.youtube.com/watch?v=wDndo0_Tgfo.

6. Львовская З. Современные проблемы перевода. М.: Издательство ЛКИ, 2008. 224 с.

7. Черноватий Л. Методика викладання перекладу як спеціальності: підручник для студ. вищих заклад. Освіти за спеціальністю «Переклад». Вінниця: Нова книга, 2013. 376 с.

8. Самигуллина А. Современные подходы в профессиональной подготовке будущих переводчиков. Современные проблемы науки и образования. 2015. № 3. URL: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=20059>.

9. Reiss K., Hans J. Vermeer. Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie. Tübingen: Niemeyer, 1984. 245 S.

10. Теорія перекладу: для студентів 3–4 курсів ф-ту «Референт-перекладач», які навчаються за спеціальністю 035 Філологія (Переклад) / Нар. укр. акад., каф. теорії та практики перекладу; авт.-упор. О. Кальниченко. Харків: Вид-во НУА, 2017. Ч. 1. 64 с.

11. Nord Ch. Defining Translation Functions. The Translation Brief as a Guideline for the Trainee Translator. URL: <https://www.google.com.ua/search?q=translation+brief+nord&oq=translation+brief&aqs=chrome.2.69i57j0l5.15188j1j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8>.

12. Евтеев С. Перевод: эквивалентно – насколько возможно, и адекватно – насколько нужно. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/perevod-ekvivalentno-naskolko-vozmozhno-i-adekvatno-naskolko-nuzhno>.